

Т. О. ТИМЧУК

*Тетяна Олегівна Тимчук, студентка
магістратури юридичного факультету
Закарпатського державного університету*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ПОНЯТТЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Правова культура завжди сприймається як одна з категорій загальнолюдських цінностей та належить до невід'ємних ознак правової держави, основним призначенням якої є забезпечення максимального здійснення, охорони та захисту прав людини.

У зв'язку з цим, слід зазначити, що концепція правової держави передбачає притаманність усім громадянам високої культури права, зокрема їх обізнаність з життєво необхідними юридичними законами, а також уміння і навички їх використання у практичному житті¹.

Актуальність даної теми полягає в тому, що українське суспільство, кожний окремий громадянин потребує негайного підвищення рівня своєї правової культури з метою розбудови в Україні правової держави та громадянського суспільства, розвитку досконалої законодавчої системи та виконання законів всіма громадянами та державними органами і посадовими особами.

Метою цього дослідження є визначення поняття правової культури, характеристика рівня та перспективи розвитку правової культури сучасного українського суспільства.

Для досягнення цієї мети необхідно розглянути відповідні правові позиції щодо розкриття поняття «правова культура» та шляхи подолання проблем, які виникають на шляху її формування й розвитку

Термін «правова культура» загалом увійшов до юридичної літератури порівняно недавно, але за цей час про правову культуру написано велику кількість наукових праць.

Проблеми правової культури у своїх працях детально досліджували такі вчені, як А. Венгеров, В. Сальников, Т. Синюкова, О. Скакун, В. Копейчиков, В. Лемак, І. Голосніченко, І. Яковюк та ін.

Ці питання є складними та дискусійними, оскільки в юридичній науці, як і в культурології, немає єдиного розуміння ні самого терміну «культура» взагалі, ні «правова культура» зокрема.

Юридична енциклопедія визначає, що правова культура - це складова частина загальної культури, сукупність факторів, що характеризують рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стан законності і правопорядку².

Однак, на нашу думку, таке визначення правової культури не може бути абсолютно точним, так як існує багато інших підходів до визначення змісту даного поняття.

Зокрема, професор А. Б. Венгеров зазначив, що правова культура - більш висока і об'ємна форма правосвідомості³. На нашу думку, таке трактування правової культури є найбільш вдалим, оскільки стосується лише сфери ідеального, ігнорує діяльність і результати діяльності суб'єктів, що володіють правосвідомістю. Іншими словами, правосвідомість - це лише один із елементів правової культури, одна з її характеристик.

Видається правильною точка зору українських вчених, які вважають, що правова культура не зводиться лише до правосвідомості громадян суспільства. Вона має бути визначена як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечує верховенство права в суспільному житті, тобто панування в суспільному житті правових принципів справедливості й гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності⁴.

Таке сучасне розуміння поняття «правова культура» обґрунтовується в теорії держави і права. Так, академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор В.В. Копейчиков визначив, що правова культура - це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності⁵.

Також інший сучасний теоретик права, доктор юридичних наук, професор В.В. Лемак стверджує, що правова культура за своїм змістом виступає свого роду юридичним багатством, яке виражається в досягнутому рівні регулятивних властивостей права, нагромаджених правових цінностей, тих особливостей права, юридичної техніки, котрі належать до духовної культури, до правового прогресу⁶.

Крім того, висловлюються погляди, що правова культура - це одна з форм державно-правових відносин. Вона виражена в правових нормах, інститутах і здатності оцінки даних явищ⁷.

Погоджуємося з думкою науковців, які вважають, що правову культуру слід розглядати як характеристику якісного стану правового життя суспільства, що характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи - станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини⁸. Влучним є визначення, що фактично правова культура - це система всіх позитивних проявів функціонуючої правової дійсності, яка концентрує в собі досягнення юридичної науки і практики.

Таким чином, правовою культурою є система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права, яка досягається в результаті здійснення цілеспрямованої системи заходів просвітницького та освітнього характеру, які формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактики правопорушень. Також під правовою культурою ми розуміємо певний рівень правового мислення і сприйняття правової культури, а також відповідну ступінь знання населенням законів і високий рівень поваги до норм права, їх авторитету.

За проведеним аналізом юридичної літератури, можна визначити, що залежно від носія (суб'єкта) правової культури її поділяють на правову культуру суспільства і правову культуру особи.

Правова культура суспільства охоплює всі правові явища в динаміці їх розвитку, характеризується та визначається станом загальної культури населення, якістю національного законодавства, існуванням гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, рівнем правосвідомості, станом правопорядку, законності та юридичної практики. Правова культура особи складається з правової свідомості, правових знань, правових переконань, правової поведінки, діяльності з реалізації норм права, правових почуттів та передбачає її соціально-правову активність, нетерпимість до протиправної діяльності¹⁰.

Поняття «правова культура суспільства» і «правова культура особи» взаємопов'язані. Правова культура суспільства не існує поза правовою культурою його суб'єктів (окремих осіб, соціальних груп), вона є умовою, формою і результатом культурно-правової діяльності членів суспільства, в процесі якої закріплюються існуючі та утворюються нові правові цінності. Одночасно правова культура особи, будучи компонентом правової культури суспільства, виражає ступінь і характер розвитку суспільства. Недаремно вважається, що чим більше освічених у правовому відношенні особистостей у суспільстві, тим вищою буде правова культура даного суспільства¹¹. Звичайно, правова культура однієї, окремо взятої особистості - це частина правової культури суспільства, яка залежить від життєвого досвіду особи, рівня правових знань, умінь застосовувати норми права, наявності правомірної поведінки.

Передумовою для забезпечення належного рівня правової культури, як кожної людини, так і всього суспільства є положення ст. 57 Конституції України: «Кожному гарантується право знати свої права та обов'язки».

З метою створення належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права і обов'язки, Указом Президента України

від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001 затверджено Національну Програму правової освіти населення України¹².

Метою Програми є підвищення загального рівня правових знань, формування в них поваги до права. Реалізація Програми правової освіти населення України сприятиме, зокрема підвищенню рівня правової культури як окремих громадян, так і суспільства в цілому, а також формуванню у громадян поваги до права, гуманістичних правових ідей, загальнолюдських і національних правових цінностей, а також подолання правового нігілізму.

Кожний громадянин повинен знати, які права він має, як ці права захистити, куди звертатись і, найголовніше, вимагати захисту цих прав. Люди не зобов'язані досконало знати закони та підзаконні акти, їм достатньо знати свої конституційні права та методи їх реалізації.

За нашим переконанням, забезпечити реалізацію суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у суспільстві зможе висока правова культура юристів. При цьому необхідно зазначити, що розвиток правової інформатизації, координація правової освіти населення, формування у громадян правової культури є одним із основних завдань управліннь юстиції¹³, які є територіальними органами Міністерства юстиції України.

Правова культура юристів має свої особливості та відрізняється від правової культури інших громадян не стільки елементами структури, скільки змістом. Для неї характерні більш повні правові знання, вміння застосовувати їх на практиці.

Тому повинні пред'являтися високі вимоги і до рівня правової культури суддів, працівників правоохоронних органів, юрисконсультів місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, усіх спеціалістів у галузі права.

Судова форма захисту прав громадян має переваги перед іншими формами. Разом із тим, щоб усі вказані фактори сприяли реалізації прав громадян, необхідна висока якість правосуддя, яка визначається рівнем загальної і правової культури суддів.

Загальновідомим є те, що правова культура судді неможлива без його високої правосвідомості та моральності. Крім того, елементами змісту поняття «правова культура судді» слід визнати його кваліфікованість і компетентність, бажання постійно оновлювати свій «багаж» правових знань, а також «правову активність», що передбачає неухильну позицію і на роботі, і в повсякденному житті, діяти й вести себе як провідник існуючих у суспільстві правових цінностей, бути прикладом законослухняності¹⁴. Отже, про рівень правової культури судді свідчать його юридичні знання, досвід роботи, правові установки, ціннісні орієнтації.

Правова культура судді як носія судової влади є складовою правової культури професійного рівня, що одночасно впливає на формування правової культури всього суспільства. При цьому уявлення кожної особи про правову культуру суддів складається на основі суспільної оцінки ефективності здійснення правосуддя за критеріями справедливості та законності.

Механізм формування правової культури в нашій державі має передбачати також вдосконалення законодавства України шляхом приведення його у відповідність до європейських стандартів у галузі прав людини.

Організаційними засобами підвищення рівня правової культури суспільства та окремих особистостей є: розвиток правової освіти і правового виховання населення; належне забезпечення його інформацією про чинне законодавство і практику його застосування; боротьба з правовим нігілізмом; видання юридичної енциклопедичної та словникової літератури, коментарів чинного законодавства; розширення правознавчих досліджень тощо.

¹ Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави: Навчальний посібник. - К., 1995. - С 31-32.

² Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К.: Укр. енцикл., 1998. - Т. 5: П-С. - 2003. - С 37.

³ Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник. - М., 1998. - С. 312.

⁴ Третьяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства // Право України. - 2005. - № 4. - С. 26.

⁵ Загальна теорія держави і права / За редакцією академіка АПРН України, доктора юридичних наук, професора В.В. Копейчикова. - К.: Юрінком, 1997. - С. 140.

⁶ Лемак В. В. Загальна теорія держави і права. - Ужгород, 2003. - С. 217-218.

⁷ Скакун О. Ф. Теория государства и права. - Х., 2000. - С. 211.

⁸ Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. - Х., 2002. - С. 246-247.

⁹ Яковюк І. Правова культура і її вплив на розвиток правової системи // Вісник Академії правових наук України. - 2008. - № 1 (52). - С. 47.

¹⁰ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 564.

¹¹ Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави // Право України. - 2005. - № 4. - С. 25.

¹² Про національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18.10.2001 року № 992/2001 // Офіційний вісник України. - 2001. - № 43. - Ст. 1921.

¹³ Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, м. Києві та Севастополі; Положення про районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні управління юстиції, затверджено наказом Міністерства юстиції України від 14.02.2007р. № 47/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14.02.2007р. за № 124/13391 і № 125/13392 // Офіційний вісник України. - 2007. - № 12. - Ст. 459.

¹⁴ Константин О. Щодо проблеми правової культури суддів як умови забезпечення прав і свобод особи в Україні // Вісник Академії правових наук України. - 2008. - № 1 (52). - С. 6.

Отримано 12.01.2009

Резюме

В статье рассматривают разные определения понятия «правовая культура», определяют пути преодоления проблем, которые возникают на пути преодоления проблем, которые возникают на пути ее формирования и развития в современном украинском обществе. Особенное внимание уделяется «правовой культуре судьи». Также подаются взгляды на ее современное состояние, очерчиваются перспективы ее развития и повышения.

Summary

The article examines different definitions of the concept «legal culture» and defines present-day issues relating to its development in the Ukrainian society. Special attention is paid to the concept of «legal culture of judge». Also the author reviews its modern state, the prospects of its further development.

